

Таміла Яценко,
*доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України*

МЕТОДИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ПРЕДМЕТНОЇ ДИДАКТИКИ

У вітчизняній педагогічній теорії і шкільній практиці проблема методів навчання є однією із найактуальніших. Метод навчання як елемент дидактичної системи – це шлях досягнення мети навчання, спосіб впорядкованої взаємозв'язаної діяльності його суб'єктів. «Функції методів навчання ширші, ніж оволодіння змістом шкільних предметів, – зазначає А. Л. Ситченко, – і розповсюджуються на керівництво педагогічним процесом, управління якістю знань і вмінь учнів, формування в них ціннісних орієнтацій та особистісних рис, здатності до соціально відповідальної та індивідуально важливої життєдіяльності» [1, с. 67]. Ефективність уроку літератури визначається доцільністю добору методів навчання та їх творчим застосуванням, що зумовлюється змістом і специфікою літератури як вияву образного мислення, художнього пізнання світу. У предметній дидактиці поділ методів навчання визначається особливостями тих джерел, з яких учні здобувають знання, та характером діяльності учителя та учня. Класифікація методів навчання на основі джерел інформації передбачає словесні (розповідь, лекція, бесіда, пояснення), практичні (робота над текстом художнього твору та з іншими джерелами інформації: довідковими виданнями, підручниками, інтернет-ресурсами тощо) та наочно-ілюстративні демонстрування, ілюстрації) методи. Система методів навчання літератури, в основу якої покладено характер пізнавальної діяльності учнів, включає творче читання, репродуктивний, частково-пошуковий і дослідницький методи.

Ретроспективний аналіз питання класифікації методів навчання літератури засвідчує, що в 50-60-ті роки ХХ ст. Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко зосереджували увагу на лекції, бесіді, коментованому читанні, наочності з використанням технічних засобів навчання, учнівських доповідях, самостійній роботі учнів, екскурсіях; у 70-ті рр. О. Р. Мазуркевич виокремлював самостійне читання художнього твору, літературну бесіду і шкільну лекцію, В. Я. Неділько наголошував на методах лекції, евристичної бесіди та самостійної роботи; у 80-ті рр. Є. А. Пасічник виділяв лекцію, бесіду, самостійну роботу та творче читання; у 90-х рр. Б. І. Степанишин систематизує словесні (лекція з її різновидами, бесіда з її різновидами, проблемні методи, літературні ігри, переказування, коментування художнього тексту, виразне художнє читання), наочні (ілюстрування, програвання, демонстрування), практичні (планування, тезування, конспектування, бібліографічний пошук, реферування, самостійна робота) методи; З. О. Шевченко виокремлювала лекцію, бесіду, самостійну роботу, навчальні семінари (диспут, полеміка, дискусія); на початку 2000-х рр. Г. Л. Токмань визначає пасивні (лекційний, розповідь учителя, художнє і творче оповідання, метод книжних завдань, методи наочного навчання), напівактивні (евристичний метод, активно-ілюстративний, лабораторно-ілюстративний) та активні методи (шкільні екскурсії, лабораторно-дослідницький, рефератно-семінарський, книжка в дослідницькій роботі учнів); А. Л. Ситченко акцентує на педагогічних технологіях, інтерактивних методах, самостійній роботі учнів.

Правомірність кожної класифікації методів навчання літератури обумовлена рівнем досягнень дидактики, літературознавчої науки і предметної методики на певних історичних етапах їх послідовного розвитку. Відтак у методиці літератури й нині немає систематизованої класифікації методів навчання і відповідної їм термінології. Однак, незаперечним науковим надбанням вітчизняної педагогічної науки і шкільної практики є випробувані часом методи навчання літератури, зокрема такі, як шкільна лекція, бесіда, коментоване читання художнього твору та самостійна робота учнів, майстерне використання

яких у реаліях сучасної літературної освіти засвідчує їх методичну значущість для організації продуктивної навчальної діяльності учнів-читачів.

В умовах інформаційного суспільства на уроках української літератури активно практикуються новітні методи навчання, а саме мультимедійна лекція, мультимедійні проекти, веб-квест, кейс-метод тощо.

Мультимедійна лекція – це послідовна демонстрація слайдів презентації, що супроводжується коментарями вчителя або ж спеціально підготовленими учнями-спікерами. Її переваги виявляються у чіткому структуруванні змісту навчального матеріалу, лаконічності, композиційній цілісності презентації, можливості акцентувати увагу учнів на основній інформації; розвиненій гіпертекстовій структурі, орієнтованій на здобуття додаткової інформації залежно від інтелектуального рівня та особистісних інтересів школярів; створенні схем, таблиць і діаграм для компактного представлення інформаційно насиченого матеріалу; застосуванні додаткових прийомів викладу інформації (звук, анімація, графіка) та його естетичному оформленні, що сприяє глибокому розумінню змісту лекції; можливості попереднього ознайомлення з її матеріалами, заздалегідь надісланими вчителем на e-mail учнів чи хмарне середовище тощо задля підготовки до обговорення на уроці літератури проблемних запитань [3, с. 280–281].

Ефективність методу мультимедійних проектів зумовлена багатьма чинниками, зокрема професійною майстерністю вчителя, чіткістю визначеної освітньої мети, загальним рівнем підготовки школярів і рівнем опанування ними тексту художнього твору, виконанням творчих завдань. Реалізація проектів, зокрема й мультимедійних, передбачає поєднання індивідуальної, парної та групової роботи учнів, що сприяє виявленню їхніх творчих здібностей, самостійності, уміння обирати оптимальні засоби для досягнення поставленої мети. Підготовка мультимедійних проектів складається з таких етапів, як вивчення проблеми і визначення технологій для її вирішення; створення та колективне обговорення пробних мультимедійних презентацій із запропонованого вчителем інформаційного матеріалу; представлення учнями самостійно підготовленої мультимедійної презентації [3, с. 284–285]. Використання методу мультимедійних проектів на уроках української літератури сприяє глибокому осягненню змісту художнього твору, розумінню особливостей літературно-мистецької доби, усвідомленню художньої манери письменника, формуванню особистісного ставлення до конкретного літературного явища, активізації пізнавальних інтересів, розвитку критичного мислення, творчих здібностей учнів, умінь застосовувати здобуті знання та вміння в нових навчальних і життєвих ситуаціях. Продемонструємо зазначене прикладами із чинного підручника «Українська література (рівень стандарту). 11 клас» [2]. Так, у процесі вивчення творчості О. Довженка учням рекомендується переглянути фільми митця «Звенигора», «Земля», «Зачарована земля» і підготувати мультимедійний проект «Олександр Довженко – класик світового кіно»; на уроках вивчення постмодерного твору Г. Пагутяк «Потрапити в сад» школярам запропоновано підготувати мультимедійну презентацію «Образ саду у світовому живописі», що передбачає оприлюднення творчих результатів у вигляді публікації Publisher або мультимедійної презентації Power-Point тощо. Під час ознайомлення із життєвим та творчим шляхом письменника учні мають можливість розробляти мультимедійні проекти на зразок відеоеккурсій, що передбачають групову роботу, у ході якої кожна із груп виконує диференційоване завдання. Наприклад, у рубриці «Ваші читацькі проекти» автори підручника дають учням завдання підготувати відеоекскурсію «Осінь у картинах українських художників перших десятиріч XX ст.» та укласти добірку лірики поетів цього періоду для поетичного супроводу презентації живопису.

Нині у процесі вивчення української літератури активно використовуються *веб-квести*, що передбачають опрацювання матеріалів певних веб-сайтів задля поглиблення та інтеграції учнівських знань, пошуку й отримання необхідної інформації, виконання поставлених завдань у процесі самостійної або групової роботи. Квести сприяють розвитку в учнів уміння аналізувати, синтезувати та оцінювати інформацію. Наприклад, у підручнику «Українська література (рівень стандарту). 11 клас» у розділі «Літературний авангард» учням

запропоновано підготувати завдання для літературного квесту «У лабіринтах поезії футуризму» [2]; під час вивчення літератури модернізму за програмою спецкурсу «Шедеври модернізму: вивчення української і зарубіжної літератури у мистецькому контексті» доцільно підготувати літературні веб-квести «Код шедеврів імпресіонізму», «До таємниць модернізму», «Ключі до творів символізму» тощо [4]. Проведення веб-квесту здійснюється поетапно. Так, на початковому етапі учні ознайомлюються з основними поняттями обраної теми та матеріалами аналогічних проєктів, розподіляються ролі між учасниками групи. Індивідуальна робота учнів у групі, спрямована на загальний результат, здійснюється на рольовому етапі: виконуються завдання щодо пошуку інформації по конкретній темі, розробляється структура сайту та добираються необхідні для нього матеріали, підводяться підсумки, відбувається обмін накопиченими матеріалами для створення сайту. На заключному етапі члени групи під керівництвом учителя оприлюднюють в інтернеті результати колективного дослідження, а учні-дослідники формулюють висновки й пропозиції. Розміщення веб-квестів у інтернет-мережі є одним із чинників підвищення мотивації учнів для досягнення високих навчальних результатів [3, с. 285–287].

Одним із ефективних методів організації активної пізнавальної діяльності, розвитку інформаційної компетентності учнів на уроках української літератури є *кейс-метод*. Кейс – це звернення до опису ситуації, що реально існувала. Цей інтерактивний метод доцільно застосовувати у процесі аналізу та інтерпретації художнього твору, на етапі закріплення знань та вмінь задля розвитку критичного мислення, аналітичних, дослідницьких і комунікативних умінь учнів. Кейс-метод стимулює звернення школярів до різноманітних джерел інформації, підвищує мотивацію здобуття знань, розвиває вміння самостійної дослідницької роботи [3, с. 288–289]. Ураховуючи широку типологію кейсів, пропонуємо зосередити увагу на найбільш поширених нині мультимедійних кейсах, робота над створенням яких передбачає аналіз проблемної ситуації. Так, методично доцільним використання кейс-методу може бути під час опрацювання в 10 класі програмової теми «Модерна українська проза», зокрема у процесі розгляду життєвих проблем головних героїнь новели О. Кобилянської «Valse melancolique» і пошуку оптимальних шляхів їх вирішення. Важливо, щоб висловлюючи власні судження, учні-читачі розуміли авторську позицію, самодостатність художнього твору, цінували його художню довершеність. Зберегти атмосферу літературного твору, налаштуватися на його емоційне сприйняття допоможе музика Ф. Шопена. Школярі зможуть укласти кейс, аналізуючи причини, мотиви, інтереси учасників ситуації для визначення оптимального варіанту вирішення проблеми, порівнюючи власні враження із впливом музики на героїв новели.

Отже, сучасна методика навчання української літератури характеризується оптимальним поєднанням традиційних та інноваційних методів і прийомів опрацювання навчального матеріалу, що надає освітньому процесу особистісної зорієнтованості, пізнавальної та емоційної насиченості, активізує різні види навчальної діяльності учнів-читачів.

Використана література

1. Ситченко А. Л. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах : навч. посіб. для студентів-філологів. Київ : Ленвіт, 2011. 291 с.
2. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти / авт. А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко та ін. Київ : Оріон, 2019. 240 с.
3. Яценко Т. О. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина ХХ–початок ХХІ ст.): монографія. Київ : Пед. думка, 2016. 360 с.
4. Яценко Т. О., Тригуб І. А. Шедеври модернізму: вивчення української і зарубіжної літератури у мистецькому контексті : програма спецкурсу. Тернопіль : Підручники і посібники, 2018. 68 с.